

Morten Nissen

Den sociale konstruktion af stofmisbrug.

Foredrag til Koldkjærgårdseminar i CRF oktober 1997

Indledning

Jeg er meget glad for at få lov til at holde dette foredrag for jer, selvom jeg ikke er en rigtig rusmiddelforsker. Jeg deltog sidste år i seminaret og fandt det uhyre inspirerende. På det tidspunkt var jeg selv ansat på et sektorforskningsinstitut ligesom CRF, og håbede at kunne bruge inspirationen og kontakterne i den evige kamp for projektmidler, der kendetegner den slags organisationer. Nu er jeg universitetsansat, og i det traditionelle billede af forskningslandskabet skulle det betyde, at jeg mest kommer her for at formidle, fordi de egentlige videnskabeligt og teoretisk interessante ting udvikles på Universiteterne, mens sektorforskningsinstitutterne beskæftiger sig med anvendt forskning. Men sådan forholder det sig langtfra. Og grunden til at det ikke forholder sig sådan, er tæt forbundet med spørgsmålet om stofmisbrug som social konstruktion. Jeg vil nemlig bruge de kommende ca. tre kvarter til at argumentere for, at den sociale konstruktion af stofmisbrug primært er en praktisk forteelse, og at man kan udforske nogle af de almene forhold og stille nogle af grundspørgsmålene i en forskning, som direkte har med praksis og dens udvikling at gøre. Det er et synspunkt, som dels kan begrundes alment videnskabsteoretisk, men som dels også kan styrkes af, at den aktuelle måde, hvorpå socialt arbejde og anden praksis i velfærdsstaten styres og udvikles, i høj grad lader de almene problemstillinger og spørgsmål træde frem i lokal praksis. Ved at selv foretage eller få lov at kigge over skulderen når andre foretager f.eks. udviklingsarbejde og evaluering finder jeg ikke blot empirisk dokumentation for videnskabelige hypoteser, men også en relevansstyring og en inspiration, der går direkte ind i hjertet af min teoretiske forskning.

Jeg håber, at det følgende vil vise, hvordan jeg står i gæld til mennesker, der håndterer disse spørgsmål i praksis eller tæt på refleksionen og udviklingen af praksis. Mere konkret de involverede i Projekt Gadebørn, som jeg selv skriver på en evaluering af, Dorte Kousholts og Mette Christoffersens brugerundersøgelse i systemet af institutioner for unge stofmisbrugere i København, og evalueringen af nogle af Minnesota-institutionerne i Center for Rusmiddelforskning.

Jeg håber desuden at det kommer til at fremstå, hvordan jeg mener at en evalueringsvirksomhed har mulighed for at arbejde med såvel teoretiske som praktiske grundspørgsmål.

Er afhængighed en myte?

En gang i maj 1990 var jeg til en stor konference i Finland, hvor de ikke var særlig gode til at indlægge rygepauser i programmet. Udenfor på trappen i det kølige finske solskin traf jeg den amerikanske terapeut og forsker Lois Holzman, som sad og rullede sig en smøg. Jeg sagde henkastet, at dette var ghettoen for de nikotin-afhængige. Hun svarede med at udbryde: "Addiction is a myth!" - altså, afhængighed er en myte. Jeg grinede bare, men hun så op på mig sine glødende sorte øjne og holdt et længere foredrag om hvorfor. Jeg hørte ikke rigtig efter, for jeg var gået ud for at få en smøg, ikke for at blive frelst. Men som den agitator, hun var, sendte hun mig ugen efter et nummer af tidsskriftet Practice, hvor hendes idol Fred Newman redegør for synspunktet.

Artiklen var først og fremmest et opgør med den metadonbehandling, som var altdominerende i amerikansk narkobehandling. Newman havde selv arbejdet med stofmisbrugere og kunne berette, at under de rette omstændigheder er abstinenser og stofhunger af helt perifer betydning. Myten om afhængighed var en ideologi, der havde til formål at aflede opmærksomheden fra sociale problemer ved at opfinde en biologisk mekanisme inde i den enkelte person - typisk for det amerikanske medicinske og psykologiske establishment.

Jeg vil gætte på, at det nok er ca. den type argumentation, mange har for øje, når de stilles overfor idéer om, at misbrug er en social konstruktion. At det er en myte, dvs. at det slet ikke findes rigtigt, men er noget, som nogen har fundet på fordi de har interesser i det. Ligesom kejserens nye klæder.

Og det er alle os, behandlere, forskere osv., der spiller rollen som de smarte skræddere, og vi har også et godt trick til at lukke munden på folk: Dem der nægter afhængigheden, det er de afhængige, for benægtelse er et af de vigtigste symptomer på misbrug.

Hukommelsen i medierne er kort, men måske nogle af jer husker reklamen for telefonbøgernes Gule Sider: *Findes det, findes det her*. Den reklame er en smuk iscenesættelse af konstruktionisme. Hvis noget findes, ja så findes det egentlig kun som ord på papir. På de Gule Sider.

Konstruktivisme og konstruktionisme

I nogle versioner af konstruktivisme er det faktisk det, der menes med konstruktioner. En helt generel filosofisk påstand om, at vi enten må afvise, eller også i det mindste må sætte parentes om som aldeles uafklaret, om alle vores ord og begreber henviser til noget i virkeligheden eller ej. Mens de såkaldte realister insisterer på, at ord og begreber er navne på ting, der også findes i virkeligheden, ja så mener konstruktivisterne, at vi må tvivle på det, og derfor gå ud fra, at hvad vi har med at gøre - ihvertfald i videnskaberne - er egentlig kun navnene. Derfor kaldes dette videnskabsteoretiske standpunkt også nominalisme.

Nogle af jer kender måske Umberto Eco's roman Rosens Navn, og har dér også stiftet bekendtskab med, hvordan en sådan konstruktivistisk tænkning er dybt forbundet med

den engelske empirisme - som Eco lader sin helt være en af historiens første repræsentanter for.

Ser vi i dette lys på afhængigheden, må vi også indrømme, at den er svær at blive klog på som virkelighed. Hvis vi er rigtige empirister, så kan vi ikke bruge de subjektive data til så meget, for de skal tolkes. Og tolker vi dem, så ryger vi ind i den tautologi, som jeg nævnte før. Vi kan ikke falsificere hypotesen om afhængighed, når de samme ytringer kan henføres til ikke-afhængighed eller til benægtelse, som er et symptom på afhængighed, efter forgodtbefindende. Det er faktisk her, som kritik af totalitarismens forskellige former for Catch 22, lige fra inkquisitionen til psykologisk behandling, at empirismen rigtigt kommer til sin ret.

Udefra set, som adfærd, der lader sig konstatere såkaldt "objektivt", dvs. indenfor rammerne af en standardiseret observation, så kan vi egentlig kun se et særligt hyppigt forbrug af rusmidler. Og vi kan se en adfærd, som tilsyneladende ofte har til resultat at fastholde et sådant hyppigt forbrug. Vi kan derimod ikke se selve afhængigheden. I et hard core empiristisk perspektiv kunne det hyppige forbrug samt misbrugernes ytringer om at de er afhængige udmærket være udtryk for alt mulig andet end afhængighed. Hvis vi så klarer problemet rent definatorisk og siger, at afhængighed simpelthen er hyppigt forbrug af dette eller hint, ja så forbyder vi os mod parsimoni-loven, som tilsiger at vores hypoteser skal være så enkle som overhovedet muligt - og hvorfor så ikke blot tale om forbrugshyppighed?

Her tror jeg de fleste empirister bliver pragmatikere og siger OK, afhængighed er vel egentlig kun en hypotese, men den holder vi foreløbig fast ved, for det er der så mange erfaringer der peger på vi skal, selvom vi jo ikke har tid og råd til at afprøve dem allesammen, og til syvende og sidst er det jo politikerne, der mener at vi skal bruge penge på at behandle og udforske det. Den konklusion er sådan set logisk nok, men den er ikke særlig spændende. Især synes jeg den er kedelig fordi den netop ikke udfordrer alle disse erfaringer, men blot sætter dem i system, og henviser alle de interessante spørgsmål til sidebemærkninger og noter. Empirismens kritiske tænder er trukket fuldstændig ud.

I et hele taget synes jeg ikke valget mellem realisme og nominalisme er særlig frugtbar. Det bliver nogle meget skolastiske diskussioner, der kommer ud af det, når man spørger om f.eks. misbrug eksisterer eller ej, diskussioner som man ikke har tid til hvis man blot er en smule interesseret i verden udenfor Universiteternes mure. Derfor vil jeg hellere gå videre til en helt anden måde at arbejde med konstruktioner, som nogle til forskel fra den filosofiske konstruktivisme kalder for social konstruktionisme.

I første omgang kan vi se på reklamen for de Gule Sider igen og tolke den på en anden måde - *findes det, findes det her* - det betyder ikke, at vi kun har navnene og papiret, men at *vejen* frem til det, der findes, *når* det findes, altså bliver fundet, altid er en vej, der går over navnene og papiret.

Vi er her gået et skridt frem i filosofien, så at sige, fra de mest grundlæggende erkendelsesteoretiske spørgsmål, til spørgsmålet om vejen til erkendelse, eller epistemologien. Når vi imidlertid i vores telefonbogsmetafor har iscenesat epistemologien som en praktisk forteelse, behøver vi ikke hænge fast i en skolastisk diskussion om tingene i verden findes eller ej - vi finder dem.

Tilsyneladende træder der her en slags arbejdsdeling ind på banen. Mens håndværkerne direkte kan se hinanden og det de arbejder med, så må forbrugeren først slå op på de Gule Sider. Og mens misbrugeren kan mærke rusen og afhængigheden, så må behandleren spørge til den, og forskeren læse om den.

Iøvrigt kan man også læse det spørgsmål ind i Umberto Ecos roman. Mens de lærte strides om bøger af Aristoteles stifter fortælleren, den unge munk, et kort, men intensivt bekendtskab med den kødelige virkelighed og den sanselige folkelighed - en oplevelse, som imidlertid forbliver en parentes han kun kan drømme sig tilbage til i sit alderdoms ophøjede refugium.

Måske er det lidt på samme måde, når jeg, som etableret midaldrende forsker, tænker tilbage på hvordan jeg røg hash i min ungdom. Det er på mange måder ret forskellige verdener. Næsten ligeså forskellige som dem der mødes i anekdoten om Howard Beckers teori om hvordan man bliver en marihuana bruger. Som måske bekendt skrev Becker den hypotese, at hashrusen slet ikke var en kemisk virkning, men derimod et sæt af forventninger og oplevelser, som man skulle lære sig i løbet af en karriere, hvor man blev indrulleret i hashrygernes sociale interaktion. Nogle år senere fandt nogle engelske forskere på at gå ud og spørge inkarnerede hashrygere hvad de mente om dén teori. De svarede, at hvis Becker ikke syntes hashen virkede, så skulle han tage og finde sig en anden pusher.

Adskillelsen mellem de erfaringsverdener er set fra et fænomenologisk perspektiv det egentlige problem. Selvom Becker måske ikke var helt i stand til at tale samme sprog som invertertald de engelske hashrygere, så var han ellers med sin symbolske interaktionisme inde på det samme spor som det, der senere blev udbredt som social konstruktionisme. Den fænomenologiske tilgang - mest direkte i form af den tysk-amerikanske filosof og sociolog Alfred Schutz - som lå til grund for interaktionismen og etnometodologien i amerikansk sociologi, og som også var baggrunden for Berger og Luckmann's berømte bog om den samfundsskabte virkelighed - *the social construction of reality* - har også siden dannet udgangspunkt for vor hjemlige misbrugsforsker Jacob Hilden Winsløw.

Afgørende for denne tilgang er, at det netop ikke kun er forskere, som danner erfaringer og begreber om verden og om os selv. Det gør alle mennesker, og disse hverdagserfaringer er hvad der betyder noget, i det mindste i en sociologisk sammenhæng, og skal man lære noget om samfundet og menneskenes handlinger i samfundet, ja så gør man som forsker klogt i at forstå de begreber og metoder, folk bruger til at konstruere en meningsfuld verden med. Omvendt må vi forskere også besinde os på, at vi selv lever et hverdagsliv, og at vores forskning mere eller mindre skjult eller reflekteret, udfoldes som praktiske handlinger i et hverdagsliv.

Lad mig lige i forbifarten notere, at jeg er sprunget et led over i argumentationen, direkte fra den filosofiske skolastik til hverdagslivets erfaringer. Det der også er karakteristisk for bl.a. den fænomenologiske sociologi er, såvidt jeg kan se, at epistemologien bliver gjort til et videnskabeligt problem, snarere end et filosofisk eller videnskabsteoretisk. Mens den traditionelle empirisme, f.eks. i positivismens skikkelse, fastholder en formel, filosofisk begrundet standard for epistemologien - og derefter i praksis går på kompromis med realiteten - så er fænomenologien en af flere strømninger, som forsøger at belyse den

epistemologiske problematik, forholdet mellem viden og verden, med særlige videnskabelige begreber, som er begrundet i det felt, der undersøges. Altså f.eks. det særlige forhold ved samfundet og ved handling, at man har at gøre med de såkaldte knowledgeable actors, dvs. aktører der selv tænker over de samme ting som forskerne. Selvom tilgangen begrundes i det særlige videnskabelige genstandsområde, så har den selvfølgelig også implikationer for videnskabsteorien mere generelt. F.eks. er der folk, der mener, at hele den epistemologiske problematik fra dette videnskabelige udgangspunkt kan afvises som forældet. Det vender jeg tilbage til.

Stofmisbrug som socialt problem - Winsløw

Lad os imidlertid først nærme os misbruget igen, og særligt Jacob Hilden Winsløws diskussion af stofmisbruget som social konstruktion. Nu er Winsløw jo ikke radikal i den forstand, at han slet ikke mener, at der er andet at sige om rusmiddelbrug eller misbrug, end det der kan udledes af det som social konstruktion. Men han hævder, hvis jeg skal forsøge at opsummere hans argumentation kort, at stofmisbruget blev konstrueret som socialt problem for ca. 30 år siden (i Danmark). Et socialt problem i den praktiske sociologiske forstand, der har betydning for politiske beslutninger og for udviklingen af praksis - væsentligt større betydning, end indtagelsen af opiater og andre forbudte rusmidler i sig selv. Winsløw siger, at

Sociale problemer er resultater af kollektive definitionsprocesser. Og de har et liv, som er temmelig uafhængigt af det forhold i virkeligheden, som det kollektivt definerede begreb angives at referere til. (Narreskibet, s. 31)

Hvis Winsløw også havde brugt den etnometodologiske videreudvikling af den fænomenologiske sociologi, ville han kunne tilføje, at der er mekanismer i spil, som gør de sociale problemer virkelige. Altså stadigvæk med gåseøjne om. Garfinkel taler således om "the case of the real thing". Når et fænomen konstrueres i den sociale interaktion, så er det først rigtig virksomt, når det bindes op på en reference til en virkelighed udenfor den sociale interaktion selv - en reference, som bliver en del af den moralske orden.

Det sociale problem stofmisbrug hang sammen med en ny social konstruktion ved navn junkien, eller narkomanen. Iflg. Winsløw tog folk stoffer også før det sociale problem stofmisbrug blev til. Men den konkrete, virkelige stofindtagelse blev væsentligt forøget, da det sociale problem først havde udviklet sig. Og først og fremmest antog det en anden skikkelse, det blev udstødt, fremmedgjort og individualiseret, og gjort til genstand for kontrolpolitiske tiltag og en myte om resocialisering.

Bag udviklingen af det sociale problem i Danmark stod

- pressen, som opdagede hashrygning i 1965 og siden fra tid til anden har levet af at anklage myndighederne for passivitet overfor et alarmerende misbrug, især blandt unge
- politiets og sundhedsmyndighedernes accept af problemet mod bedre vidende
- at stofbrug blev koblet med provobevægelsen og udfordringen til centrale værdier i den danske samfund, og sidst, men ikke mindst

- den sociale sektors ekspansionstrang.

I sin anden store bog, *Videnskabelig Hverdag*, gør Winsløw mere ud af at dokumentere, hvordan ikke blot politi og sundhedsmyndigheder hopper på vognen mod bedre vidende, men også den sociologiske forskning, som i omtrent den samme periode efter hans opfattelse degenererer til en ukritisk og især selv-ukritisk institution for legitimering af den herskende samfundsmæssige praksis.

Jeg vil ikke her hæfte mig nærmere ved spørgsmålet om, hvorvidt Winsløw har ret i, at stofmisbruget som socialt problem blev til mod bedre vidende - altså dokumentationen for, at andre tider og andre kulturer tænker og behandler spørgsmålet på andre måder, og at nogle af disse andre måder har bedre videnskabeligt belæg end det, der udviklede sig som svaret på stofmisbruget i Danmark. Det er denne argumentation, der gør Winsløw til politisk og videnskabelig reformator. I (1984) anbefalede Winsløw legalisering som et afgørende middel til at overvinde den omfattende sociale marginalisering, som det sociale problem stofmisbrug skabte; men han var ikke optimist, fordi han mente at se, at de stærke interessenter i feltet var mere optaget af at dele kagen imellem sig end i at hjælpe misbrugerne. Den betænkning om narkobehandling fra Alkohol- og Narkotikarådet, som udkom samme år, var for ham at se et skræmmende eksempel på sådanne irrationelle studehandler.

Dog så han to lyspunkter. Det ene var den samme betænkningens opgivelse af stoffrihed som behandlingsmålsætning. Det andet var, at pædagoger og andre socialarbejdere i stigende grad blev undervist i socialisationsteori. Det var med andre ord den måde at tænke og organisere praksis på, som sidenhen faktisk blev mere og mere dominerende, som Winsløw satte sin lid til - nemlig at møde mennesket hvor det er - altså brugerorientering - og at tænke og handle i psykologiske snarere end uklare socialpædagogiske eller snævre medicinske begreber. Den fornyede opblussen af legaliseringsdebatten her sidst i 90'erne var nok mere end Winsløw turde håbe på.

Det som egentlig er mest interessant, synes jeg, i denne sammenhæng, er netop dette forhold. At det etablerede videnskabelige og praktiske systems skarpeste kritiker, netop med sin social-konstruktionistiske analyse, i første omgang slet ikke har nogen forbindelse med aktørerne i systemet, og derfor henfalder til dyb pessimisme, men alligevel på længere sigt viser sig at tænke i de samme spor, at være indhyllet i en samme ideologi - eller med et andet ord, at tale i den samme diskurs - som den der kommer til at dominere i praksis.

Nogle vil måske sige, at Winsløw på dette punkt var forud for sin tid. Men andre, måske især af de rigtigt radikale social konstruktionister vil nok mene, at Winsløw sætter det blinde øje for de nye magtforhold og nye studehandler, præcis dér hvor han vil være reformator. Altså, hvis han holdt fingrene lidt mere fra praksis og politik, så ville han bedre kunne holde distancen til tidens ideologi. Under alle omstændigheder vil man kunne hævde, at de nye sociale konstruktioner - brugeren og det selvreflekterende psykologiske individ - trænger til præcis den samme slags kritiske dekonstruktion som i sin tid narkomanen.

Diskursiv psykologi

Det er den vej, som jeg nu i det følgende vil slå ind på. Jeg vil på ingen måde hævde, at jeg i nogen mindre grad end Winsløw vil være indfanget i ideologi og diskurser, når jeg begiver mig ind i en diskussion af aktuelle sociale konstruktioner. Men jeg har en idé om, at hvis man på en mere direkte måde udfører og reflekterer sin forskning som led i en praktisk og politisk udviklingsproces, så kan man også sætte denne ideologiske side af forskningen lidt mere på begreb. Desuden har jeg i min værktøjskasse en vældig inspiration fra de videnskabelige strømninger, der kalder sig social konstruktionisme og post-strukturalisme, og som især har vundet frem siden Winsløws arbejder.

↓ Hvad angår det sidste har jeg som psykolog i de sidste par år været inspireret af en strømning i engelsk socialpsykologi, der kaldes discursive psychology. De, der er interesserede kan få en udmærket kort oversigt over det felt ved at læse Pirjo Nikanders artikel The turn to the text i tidsskriftet Nordiske Udkast fra 1995. Fælles for disse forskere er, at psykologiske fænomener studeres som netop tekst. Primært i to forskellige udformninger, eller traditioner, som naturligvis bekriger hinanden med alle midler.

a/ Den ene tradition, som tæller navne som Shotter, Gergen, Harré og Potter, bygger videre på den amerikanske interaktionisme og tilføjer i større eller mindre grad et generelt postmoderne angreb på psykologiens videnskabelige projekt. I kontrast til den store moderne fortælling om universelle psykiske fænomener rettes søgelyset her mod, hvad folk går og siger til hinanden. Alt det, som vi - med princippet om "the case of the real thing" - opfatter som virkelige forhold i den indre psyke, kan betragtes som konstruktioner - dvs. roller, manøvrer, fortællinger osv - hvor folk definerer sig selv og hinanden i forskellige former for konversation. Skal man studere stofmisbrug ud fra denne vinkel, ja så må man se på, hvordan misbruget omtales i helt konkrete situationer, f.eks. i behandlingssamtaler.

Når eks. en klient på en institution fortæller sin livshistorie i gruppeterapien, konstrueres en fortælling, hvor misbruget er fortid, mens klientens aktuelle situation repræsenterer en uklar stoffri fremtid. Samtidig betones et personligt ansvar hos klienten, og der befæstes en ret til at stille spørgsmålene hos terapeuten. Misbruget ikklædes rollen som dæmon og bliver den "case of the real thing", som definerer hvad man er sammen om. I samtalen defineres både en identitet eller en "stemme" i situationen, en generel personlig identitet, og et større kollektivt projekt. Og alt dette belyses i denne tradition med sprogteoretiske eller lingvistiske redskaber, hvor man ser på sådan noget som forskellige former eller genrer af fortællinger, anvendelse af personlige pronominer osv.

b/ Den anden tradition, som tæller folk om Rose, Parker og Burman, trækker i højere grad på Foucault i deres dekonstruktion af psykologien. I deres version er psykologien en diskurs, der breder sig som en dominerende form for styringsrationalitet, såkaldt governmentality, i det industrielle og post-industrielle samfund. En udforskning af stofmisbrug ud fra denne vinkel ville lægge vægten på, hvordan den moderne styringsrationalitet handler om selvkontrol, for det er nemlig - iflg. Rose - netop friheden, den enkeltes frie selvrefleksion og livskvalitet, der er den afgørende styringsparameter og det afgørende virkemiddel næsten overalt i samfundet.

Post-strukturalisternes nye redskab er en idé om at diskurser ikke bare er det der siges, men også de underliggende regler om, hvad der kan siges og hvad ikke. Bagved samtaler og til en vis grad bagved praksis findes mere generelle strukturer af begreber, der organiserer menneskers forhold til hinanden og sig selv. Disse strukturer er derfor magtfelter, og de udpeger hvem og hvad der overhovedet kan være objekt, subjekt, mål og midler. Udfra denne vinkel er stofmisbrug én ting, når det er en sygdom, som en læge behandler med medicin og adfærdsterapi for at opnå helbredelse af en patient, og en helt anden ting, når det er en afhængighed, der gør en bruger afmægtig overfor sig selv, og som imødegås med selvrefleksion for at genetablere personlig handlefrihed. Det er to forskellige diskurser, to forskellige italesættelser af stofmisbrug. Konkret studeres sådanne diskurser oftest ved at man læser tekster fra forskellige historiske perioder, f.eks. lærebøger, avisartikler og meget andet, og ser på hvordan begreberne skifter.

Disse post-strukturalister synes, at hvis man fokuserer for snævert på konversationer og situationer, så har man for svært ved at få øje på magtforhold og politiske spørgsmål. Heroverfor siger så "konversationalisterne", at den post-strukturalistiske tradition har det med at erstatte den empiriske forskning med en ret abstrakt ideologi-kritik og får det til at se ud som alting er afgjort på forhånd.

Nu skal jeg ikke trætte jer yderligere med kontroverser i engelsk socialpsykologi. Når jeg har fundet disse traditioner inspirerende, så er det fordi jeg har forsket i, hvordan mennesker konstruerer sig selv som reflekterende subjekter i konkrete situationer, og mit projekt har netop været at forene dyderne ved de to tilgange. Det har jeg sat mig for af to grunde.

a, Den ene grund er at det hænger fint sammen teoretisk, hvis man griber det rigtigt an. Det er en lang historie, som jeg måske kan fortælle en anden god gang.

b, Den anden gode grund til både at være opmærksom på diskurser og situationer er den relativt enkle, og i denne sammenhæng mere interessante, at jeg har arbejdet med at evaluere udviklingsprojekter. Nærmere bestemt to udviklingsprojekter, der tilsammen hedder Projekt Gadebørn, og som begge på forskellige måder arbejder med misbrugsproblemer. Når man evaluerer et udviklingsprojekt har man brug for begge de to tilgange. Man må tage stilling til, hvordan nye diskurser, nye former for styringsrationalitet, kommer til udtryk i eller bliver til i projekterne. Og man må gøre det meget konkret ved at se, ikke bare på projektbeskrivelser, fagbøger og andre tekster, men også det der konkret foregår i bestemte situationer.

Den sociale konstruktion er praktisk og materielt forankret

Netop det der foregår, det folk gør. Ikke bare tekster - hverken de store og mange på papir, eller de små i de daglige samtaler. Det er det jeg mener med at gribe det rigtigt an. Et af de største problemer, som forskellige former for social konstruktionisme står overfor, er at alting bliver til tekst - til begreber og ideologier, samtaler og ytringer.

Det mener jeg iøvrigt også gælder for den variant af social konstruktionisme, der har rødder i den systemiske tradition, og hvor det er mere formelle logiske træk ved kommunikationen, man har lagt vægt på. Nogle af jer kender sikkert Gregory Bateson, og

bl.a. har den danske antropolog Vibeke Steffen anvendt Batesons teori til at undersøge hvordan man iscenesætter ritualer i Minnesota-behandling af alkoholisme.

Når man beskæftiger sig med evaluering kan man se hvorfor denne vendte sig mod teksten ganske vist kan være meget nyttig og inspirerende, men også let bliver meget akademisk. Ikke bare fordi tekster er forskernes gebet, men også fordi de folk man har med at gøre - f.eks. brugere og socialarbejdere - har svært ved at foretage den nødvendige abstraktion og ligesom sætte parentes om virkeligheden og nøjes med at se på hvordan den omtales og italesættes. Det er f.eks. svært, når stofpåvirkningen sætter ind, eller når det er konkrete økonomiske bevillinger, der sætter grænser for det, man gerne vil udrette.

Det siger jeg ikke fordi jeg vil mane til besindelse eller vende tilbage til den gamle diskussion om realisme og nominalisme. Men tværtimod fordi jeg vil prøve at begrunde en endnu mere radikal form for social konstruktionisme. Næmlig en idé om, at stofmisbrug ligesom alle andre fænomener konstrueres i en konkret og materiel praksis. Jeg bruger her udtrykket handlesammenhænge, som er hentet fra socialpsykologen Ole Dreier, og som - ihvertfald i min version - betegner sammenhænge mellem handlinger, som på den ene side er diskursivt organiseret, men som også udfoldes mellem kødelige mennesker i konkrete situationer under konkrete betingelser.

Lad mig i første omgang vende tilbage til stofpåvirkningen, fordi dette fænomen så udmærket rejser spørgsmålet om hvordan menneskers handlinger og ytringer er legemligt forankret, embodied som man siger på udenlandsk.

Det er måske især den feministiske ende af diskussionen omkring social konstruktionisme, der har drejet sig om det problem. Ifølge nogle feminister gør det simpelthen en væsentlig forskel, om en "stemme" eller "subjektposition" eller hvad man nu kalder det i sprogteorien, f.eks. hidrører fra en 30-årig norsk kvindelig pædagog, der om lidt skal hjem og hente børn i institutionen, eller fra en 60-årig ugift mandlig professor i Paris med husholderske. Og den forskel har at gøre med, hvordan begge parter er kødelige eksistenser et bestemt sted og i en bestemt tid, selvom det ofte fremstilles som om det er professorens stemme, der er almen og objektiv og neutral. Hvis man skal have fat i, hvordan den slags identiteter er socialt konstrueret, så skal man have fat i meget andet end bare sproget.

På samme måde kan man sige, at en bestemt stofrus eller abstinenser ikke bare er noget, der omtales, men også noget der mærkes og udlevs. Hvis det er en social konstruktion, så har det altså noget at gøre med hvordan livet leves, og hvordan stofpåvirkninger indgår som et helt konkret materielt element i en konkret livspraksis. Det legemlige og kødelige udelukker altså ikke en social konstruktionistisk synsvinkel. Vi skal bare også have fat i, hvordan sådan noget som kroppe og stoffer og andre materielle forhold er med i spillet.

Den franske filosof og sociolog Bruno Latour er en af dem, der har foreslået en sådan mere radikal social konstruktionisme. Selv siger han dog, at det slet ikke er social konstruktionisme, for efter hans mening falder de, der lægger al vægten på det sociale, på interaktionen, kommunikationen osv., i den samme fælde som naturvidenskaben, der tager tingene i verden for givet som objektive fænomener. Den moderne vestlige kultur har det i det hele taget med at ville rense alting, så det enten fremstår som ren natur eller

Radikal
kon-
struk-
tionisme

ex

ren kultur, enten objektivt eller subjektivt. Vi der arbejder med misbrug mærker måske i særlig grad konsekvenserne af den kløft, der bliver resultatet.

Latour har illustreret pointen med mange konkrete historier om naturvidenskabelig forskning. I tråd med den social konstruktionistiske tradition der kaldes "Social studies of science" fortæller han f.eks. om, hvordan Louis Pasteur ikke bare arbejdede med bakterier, men også skulle have alle mulige sociale aktører på plads i en fornuftig alliance, før hele den praksis kunne blive til, som vi kender som hygiejne i moderne forstand, og hvor mikroorganismer optræder som objekter - som Pasteur er berømt for at have "opdaget". Bl.a. var de franske landbrugsorganisationer altafgørende for den udvikling. Men han fastholder også, at Pasteur akkurat ligesåvel måtte have bakterierne og kolberne til at make ret. Så bakterierne er altså ikke bare konstrueret af en alliance af forskere og landmænd, men mejerierne er også blevet til i kraft af alliancen mellem bl.a. bakterier og kolber og forskere.

✓ På samme måde kunne man måske betragte nogle af de bevægelser, der finder sted i den sociale konstruktion af misbrug for tiden. Nogle af os var her sidste år, hvor Poul Jørgensen fortalte om problemerne med at få diagnosticeret misbrug ordentligt, så man kunne udvikle pålidelige registre. Vi fik indkredset, at det bl.a. har at gøre med, at lægerne vender det døve øre til misbruget, fordi de ikke er ordentligt uddannet og iøvrigt heller ikke kan stille så meget op. Ordentlig registrering kræver altså videreuddannelse af sundhedspersonale og indretning af nye og bedre behandlingstilbud. De pålidelige registre kan altså - hvis det vel at mærke går sådan - lige pludselig ses som et videnskabeligt omdrejningspunkt for en udvikling, hvor misbrug, efter i en årrække at have været et socialt problem, som socialarbejdere og psykologer langt hen ad vejen har haft held med at erobre fra psykiatrien, er på vej tilbage i den medicinske verden. Men det forudsætter altså stadigvæk, at selve misbruget taktisk optræder så entydigt, som den medicinske håndtering af det kræver. Det er formentlig på det punkt, at de hidtidige medicinske løsninger har haft deres achilleshæl. Som sociale konstruktioner i sig selv er de uhyggeligt stærke, men de har sjovt nok svært ved at få kroppene og deres forbindelser med adfærden med i alliancen. Her vil nogle læger nok sætte deres lid til moderne neurologisk og genetisk forskning - det er måske kun et spørgsmål om tid, før hele den socialpædagogiske sump er asfalteret med præcis medicinsk teknologi. Mange interesser i samfundet vil hilse en sådan udvikling velkommen. Men så skal generne og synapserne og alt det andet kødelige også make ret. Vi får se.

Personligt tror jeg, at hvis den medicinske konstruktion af stofmisbrug vinder frem, så er det snarere fordi en mægtig alliancepartner for den socialpædagogiske og psykologiske konstruktion vakler i koderne. Jeg tænker her på kontrolpolitikken og det juridiske system, som på deres side har svært ved at håndtere overfyldte fængsler, og som i øvrigt generelt er ved at komme ud af trit med den moderne udvikling af styringsrationalitet, hvor selvansvarlighed og selvkontrol gradvis erstatter disciplinering og fremmedkontrol. Det juridiske system har igennem mange år fungeret som en delvist skjult, men altafgørende medspiller til det behandlingssystem, som vi kender under navnet "frivillig behandling". Et omfattende system af mere eller mindre direkte magtudøvelse har lagt nogle rammer om behandlingen, der har været så faste og samtidig diskrete, at de glider helt ud af synsfeltet, og al opmærksomheden rettes mod en særlig psykologisk konstruktion man kalder

"behandlingsmotivation". Og hele dette system er for mig at se i disse år i opbrud på mange måder.

Det vil jeg om lidt illustrere ved at komme ind på diskurser og konkrete praktiske situationer og handlesammenhænge i Københavns behandling af unge misbrugere. Men først vil jeg opsummere de metoder eller tilgange, der lader sig konkludere ud fra de foregående overvejelser.

For det første indebærer det jeg har sagt indtil nu, at den filosofiske diskussion om, hvorvidt fænomener som stofmisbrug i sig selv eksisterer eller ej, er ufrugtbar. Hvis det findes, så findes det i en konkret praktisk sammenhæng, det findes af og det findes for mennesker, misbrugere, brugere, behandlere, forskere og alle andre.

For det andet kan de konkrete praktiske sammenhænge studeres med fænomenologiske, lingvistiske og diskursteoretiske redskaber, som på den ene side fokuserer på, hvordan alle begreberne i praksis forandres historisk og som led i samfundsmæssige kulturformer og magtstrategier - både subjekt, objekt, mål og midler - og som på den anden side retter søgelyset mod, hvordan alt dette gøres af selvbevidste mennesker i konkrete situationer.

For det tredje at disse konkrete situationer ikke kun er sproglige spil mellem aktører - eller social interaktion, kommunikation eller tekst - men handlesammenhænge, dvs. sammenhænge hvor kødelige folk handler i en materiel virkelighed, som kan være mindst ligeså genstridig som alt det åndelige og kommunikative.

Sociale konstruktioner i Projekt Gadebørn og Koo-Mis

Nu til den lidt mere konkrete historie. Projekt Gadebørn er navnet på to udviklingsprojekter, som blev finansieret af Storbypuljen til at bygge bro mellem udstødte unge og det sociale system. Det ene hedder Tjek-Punkt og er et lille professionelt projekt, som møder de unge hvor de er - og de fleste af dem befinder sig i Vesterbros misbrugsmiljøer - giver dem omsorg og formidler kontakter til det sociale system, ikke mindst institutioner for stofmisbrugere. Det andet hedder Sjakket og er en slags udvidet selvhjælpsbevægelse for udsatte unge, som ganske vist ikke defineres som stofmisbrugere, men som på den anden side bruger en hel del rusmidler og tit har problemer med det. Jeg er for tiden i færd med at færdiggøre den afsluttende evalueringsrapport om projekterne. Den rummer utrolig mange interessante problemstillinger, synes jeg selv, men noget af det, der i denne sammenhæng nok er mest interessant, er at projekterne har været med til - sammen med Døgntakten for Børn og Unge i København, som blev tovholder - at oprette et forum for koordinering af behandlingen af unge misbrugere i København, forkortet kaldes det for Koo-Mis.

I dette forum - og i projekterne og institutionerne, der er med i det - har den sociale konstruktion af stofmisbrug været i spil på interessante måder. Jeg har selv deltaget i mange af forummets møder, men det meste af hvad jeg kan sige om det har jeg fra en brugerundersøgelse, som blev sat i værk, og som blev lavet af Dorte Kousholt og Mette Christoffersen.

Det hele begyndte med, at både Tjek-Punkt, Sjakket og Døgntakten mødtes og blev enige om, at de ofte stødte på unge, som havde store sociale problemer og misbrugsproblemer, men som det var utroligt svært at finde relevante behandlingstilbud til.

Derfor fandt de på at invitere behandlingsinstitutionerne til møder, hvor disse problemer blev diskuteret. På kort tid lykkedes det at få samlet ikke blot de kommunale, men også de fleste selvejende institutioner omkring bordet, og også embedsfolk, institutionsledere og i et vist omfang behandlere.

De opsøgende projekter blev mødt med det svar, at fra institutionernes synspunkt var der skam ikke nogen, der ikke kunne få tilbud om behandling, der var kapacitet til alle.

Netop denne dialog er blevet udspillet med jævne mellemrum i KooMis forummet lige fra dets start i foråret 1994 og frem til i dag. En af de karakteristiske ting, der indimellem kan være frustrerende ved udviklingsarbejde, er når tingene går i ring. Ligeså frustrerende det kan være, ligeså opmuntrende er det på sin vis for en forsker, der netop henter sin berettigelse i de dilemmaer og paradokser, der viser sig i praksis - noget vi jo skal vende tilbage til i eftermiddag. Dilemmaerne i praksis er de punkter, hvor behovet for en mere grundig og omfattende refleksion kan vise sig, en refleksion, der kan inkludere egentlig forskning og som kan få lov til at stille nogle af de frække spørgsmål.

Det omtalte dilemma handler om den sociale konstruktion af stofmisbrug på flere måder.

For det første mødes her to meget forskellige diskurser forankret i forskellige institutioner. Stridens æble er begrebet behandlingsmotivation, som jeg nævnte før, konkret på den måde at det, som behandlingsinstitutionerne opfatter som nødvendige krav til klientens motivation, af de opsøgende projekter opfattes som byråkratiske hindringer for en fleksibel tilrettelæggelse af den enkelte unges behandling.

I den nye diskurs, som meget passende repræsenteres af udviklingsprojekterne, er misbruget indlejret i et helhedssyn, som kommer til udtryk i en fleksibel og bevægelig indsats, der som omdrejningspunkt har en dialog med den unge. Alle disse ord kender I måske som "varm luft" fra officielle papirer og rapporter gennem lang tid, men her er der faktisk tale om, at selve institutionens eller foranstaltningens arbejdsorganisering er bevægelig, og at det konkrete indhold i behandlingstilbuddet faktisk bestemmes af dialogen med den unge, frem for generelle regler eller metoder. Ligesom vi ser det f.eks. i erhvervslivets karriereplanlægning, skolevæsenets differentierede undervisning og ved inddragelse af patienter og pårørende i tilrettelæggelse af kræftbehandling - så er det den nye styringsrationalitet, der kommer til udtryk, når projektmedarbejderne tager den unges kritik af behandlingsinstitutionens manglende muligheder for kropsudfoldelse eller hendes absolutte krav om at få kæresten med alvorligt. I selve interaktionen skabes den unge som en selvreflekterende person, der har sit eget legitime perspektiv på forholdene, og som i sidste ende også først og fremmest sig selv at takke for det, når det hele går ad helvede til. Og denne styringsrationalitet på brugernes præmisser hænger også sammen med, hvordan disse projekter er relativt fattige på ressourcer, fællesfaglige og organiserede omkring en egen ideologisk identitet, der giver dem grundlag for at handle helhedsorienteret på tværs af forskellige byråkratiske grænser, f.eks. 18-års-grænsen eller kommunegrænser.

Mens behandlingsinstitutionerne på deres side er organiseret omkring en faglig ekspertise, der inddefinerer den unges handlinger i en social problematik ved navn stofmisbrug. Det er en standardproblematik, der passer med alle de andre faste standarder i industrisamfundets velfærdsstat - overenskomster og normeringer, faggrænser, sikkerhedsregler og juridiske og administrative kategorier. Den passer ikke særlig godt eller uproblematisk, ganske vist, men der hugges hæle og klippes tæer, og så ser det ud som om det passer. I hvertfald sådan lidt fra afstand. Hvis man kender lidt til stofmisbrugere indenfor den diskurs, så ved man også hvorfor alle disse faste rammer er så vigtige - for misbrugerne er jeg-svage og kaotiske og skrøbelige, og man skal have ret godt styr på tingene for at det hele ikke løber én af hænde. Så når en ung kommer og forlanger sin kæreste med, eller ikke kan lide basketball eller afviser gruppeterapi, så er der tale om en projektion af indre psykiske konflikter. Den eneste chance man har for at komme den slags projektioner til livs er hvis misbrugeren selv tager et ansvar. Dertil kræves altså en veludviklet behandlingsmotivation, og det betyder igen at man skal være fast og ubøjelig som behandler. I den konkrete interaktion skabes et spaltet selv hos klienten, på den ene side en motiveret og selvgranskende klient, men på den anden side også en afhængig, narcissistisk eller psykopatisk personlighed - svarende til de forskellige faser i svingdørsbehandlings rytmer, og svarende til miljøterapiens iscenesættelse af metaforen om spejling.

De to diskurser, der mødes her, kan godt studeres for sig som teorier eller metoder.

- 9 Behandlingsinstitutionernes motivationsbegreb kan begrundes i psykodynamiske eller i adfærdsterapeutiske termer, og projekternes brugerorientering kan begrundes i eksistentiale eller kognitive eller for den sags skyld kritisk psykologiske begreber. Disse teoretiske referencer kan altså hentes ind som støtte for den ene eller den anden konstruktion.

Men jeg har i min måde at fremstille sagen her gjort noget særligt ud af det, der tilsyneladende er ydre faktorer, sådan noget som hvordan man lægger vagtplaner og hvilken faglig identitet man har som medarbejder. Det er et eksempel på, hvordan den diskursive konstruktion af "stofmisbrug" er materielt forankret.

En anden måde, hvorpå denne materielle forankring af de sociale konstruktioner af stofmisbrug er synlig, er de forskellige positioner i selve den dialog der udspiller sig i Koo-Mis forummet. Når institutionsledere taler i et forum, som også inkluderer deres potentielle konkurrenter og deres foresatte, i et iøvrigt ganske svært gennemskueligt byråkratisk system, så har problemer det med ligesom at forsvinde. Reglerne for, hvordan man taler, når man er en kompetent og handlekraftig leder, er nogle helt andre end dem der f.eks. gælder hvis man prøver at definere sig en rolle som dristig ildsjæl og ideolog.

Og dertil kommer, at der er mange led, hvor der skal finde en oversættelse sted mellem forskellige erfaringsverdener, fra misbrugerens hverdag til de politiske forviklinger i Socialdirektoratet, og i alle disse led anvendes ordene og deres betydninger lidt forskelligt. Ligesom når digte oversættes fra ét sprog til et andet, og nogle betydninger går tabt, og der til gengæld kommer andre til. Der er f.eks. temmelig langt fra de opsøgende projekters og de unges frustrationer over systemets byråkrati og selvtilstrækkelighed og magtesløshed i konkrete sager, og så til embedsfolkernes begreb om et evt. "udækket foranstaltningsbehov" i form af veldefinerede målgrupper og tiltag, som der skal afsættes

midler til på et kommunalt budget. Så langt, at en smertefuld realitet det ene sted oversættes til en tvivlsom hypotese det andet. Bl.a. er der så langt, fordi det med magtesløshed som er en stærkt udbredt oplevelse på alle niveauer i det etablerede system, nærmest er tabu, for hvis man giver udtryk for dén, så definerer man sig selv ud af de moderne, meget pragmatiske organisationstraditioner og risikerer kun at blive endnu mere magtesløs.

Koo-Mis-forummet er imidlertid ikke bare interessant fordi det kører i ring og viser hvordan nogle hver for sig selv logiske og sammenhængende konstruktioner af stofmisbrug står overfor hinanden, og hvordan det også hænger sammen med forskellige positioner i arbejdet. Det er også interessant, fordi de folk, der har været med, også har været parate til at stille spørgsmålstejn ved begrebet stofmisbrug i det hele taget. Altså til at spørge sig selv: Når vi snakker om de unge, som ikke aktuelt er i kontakt med behandlingssystemet, taler vi så overhovedet om misbrug i den gængse forstand?

Stofmisbrug og ungdom

De har måske først og fremmest netop stillet spørgsmålstejn ved kategorien misbrug, fordi de også har haft et andet organiserende begreb at udgå fra, nemlig kategorien ungdom. Det har i sig selv givet anledning til mange byråkratiske trakasserier, at problemerne og ansvaret hele tiden skubbes rundt mellem de forvaltningsgrene, der står for det ene og det andet - i København hedder det Socialdirektoratets 6. og 7. kontor, før hed det "Afdelingen for Børn og Unge" og "Afdelingen for særlige grupper" - misbrugerne var en "særlig gruppe". Disse forvaltningsgrene er i sig selv en forankring af sociale konstruktioner, som har stor betydning for, hvad der kan lade sig gøre og tænke i praksis, og det ser man særligt tydeligt i KooMis, hvor embedsfolk begge steder fra er repræsenteret.

Alene det, at man har sådanne institutionelt definerede grænser mellem målgrupper, dertil hørende faglig ekspertise, og dertil hørende administrativ overbygning, har i kraft af sine indbyggede logik været en vigtig del af velfærdsstatens sociale konstruktioner af problemer.

Til en vis grad er det ikke kun i modsætning til helhedssynet, som jeg beskrev det før, men også en direkte forudsætning for det. De mange specialfunktioner skaber nødvendigvis et kæmpestort koordineringsbehov. Helhedssynet bliver derfor i sig selv institutionaliseret, i form af forskellige udgaver af en samlende eller almen funktion. Nogle af de stakkels unge, som vi sad og snakkede om i Koo-Mis, de havde, udover at de opsøgende projekter repræsenterede helhedssynet, så havde de en sagsbehandler, en distriktscenter-medarbejder, en såkaldt case manager i Projekt Gadebørns regi, foruden det ligeså karakteristiske fænomen, at alle de specialinstitutioner, som de havde berøring med, også havde deres meninger om helheden og hvordan den skulle håndteres.

Men uanset koordineringsbestrebelsers og stribevis af tværgående funktioner, så er det også en logisk konsekvens af den opsplittede institutionsstruktur, at efterhånden som institutionerne definerer målgrupper og foranstaltninger tydeligt, ja så viser det sig, at der er grupper, der falder imellem kasserne. Når så de professionelle kaster sig over disse grupper, så er der en tendens til, at er defineres nye problemkategorier, nye målgrupper

for nye særlige foranstaltninger, og så fremdeles. Det sociale systems historie er ligesom sygehusvæsenets - ihvertfald delvis - en historie om specialisering og udvikling af stadig nye konstruktioner. Lige nu er det vist på højeste mode at snakke om psykisk syge misbrugere, og for et par år siden var det altså de heroinrygende såkaldt misbrugstruede unge, der faldt mellem stolene i København. Dem der var for meget misbrugere til at kunne håndteres i institutioner for unge og for meget unge til at det var en god idé at behandle dem som misbrugere. Om de stadige nye problemer eller diagnoser så omsættes i institutioner er i høj grad et spørgsmål om økonomiske konjunkturer og politiske tilfældigheder. Dengang i 1993 indrettede man faktisk en ny institution til denne konstruktion, de (misbrugstruede unge) men den havde utroligt svært ved at få fodfæste og måtte lukke igen efter et par år.

Institutionen hed Baghuset, og historien om hvorfor den havde svært ved at definere sig en plads i systemet og måtte lukke, kan minde os om, at vi ikke skal fortabe os alt for meget i den sociale side af konstruktionerne, altså i dette tilfælde hvordan arbejdet er organiseret. For nok kan man rette søgelyset ind mod systemet og beskæftige sig med, hvordan i dette tilfælde de to afdelinger af Socialdirektoratet i Københavns Kommune slås om hvis bord det er - er de misbrugere eller er de unge, og hvis de er begge dele, hvad er de så først og fremmest, osv. Men disse grænsedragingsproblemer har alle nye sociale konstruktioner. Vi skal også rette fokus den anden vej, ud mod de unge og deres stofbrug eller misbrug, og se på deres forhold til begrebet de "misbrugstruede unge".

Nogle af disse unge mødte jeg i de to gadebørnsprojekter, og det er naturligvis langt fra et udtryk for, hvordan de unge er i sig selv, når jeg beretter om dem ud fra mine interviews som evaluator i den sammenhæng, det er selvfølgelig også en konstruktion. Det vil blive mere tydeligt om lidt.

Jeg mødte f.eks. Peter. Han er 16 år og har sammen med sin jævnaldrende kæreste i et par måneder dels holdt den gående i Vesterbros misbrugermiljø, dels bevæget sig ind og ud af et utal af institutioner, ikke mindst hjulpet af Tjek-Punkt. Parret bor også en tid i Baghuset, men institutionen kan hverken rigtigt håndtere det forhold, at de tager stoffer, eller for den sags skyld det, at de ikke er "rigtige" misbrugere, men hvirvler hektisk rundt i systemet og periodevis pludselig er en tur på landet, arbejder i et musikprojekt, eller tager en kold tyrker hjemme hos Peters mor, som er på metadonvedligeholdelse.

En anden jeg mødte var Linda. Hun er 18 år og har i et par måneder været fuldtids deltager, såkaldt målgruppeung, i Sjakket. Hun har fundet ind i en klike, som nogle andre kalder for hashhovederne. Hun siger selv, at hun ikke ryger nær så meget som hun gjorde før hun kom i Sjakket, hvor det kunne komme op på 7-8 gram om dagen, og selvom der indimellem er heftige diskussioner om både hash og andre rusmidler i Sjakket, så er det der betyder noget for Linda nok snarere alle de projekter og aktiviteter, som hun bliver hvirvlet ind i, i kontrast til tiden før, hvor hun sad alene hjemme på værelset og gloede.

I institutionens perspektiv er der her tale om to udgaver af begrebet misbrugstruet, man taler om de tunge og de lette. Oftest lægges en særlig vægt på de såkaldte tunge, sikkert fordi man derved selv fremstår med et beundringsværdigt heltemod og ekspertise. Men i begge tilfælde er der også tale om stadier på vejen mod kategorien "misbruger". Konstruktionen "misbrugstruet ung" er en forebyggelsestanke. Den hviler på, at man fra

undersøgelser af misbrugere kan se bagud i deres livsforløb og finde brudte hjem, problemer i skolegangen, misbrugende forældre, social isolation, krænkelser og meget andet, og dermed definere "truede grupper".

"Truede grupper" i sig selv er næppe nok til at indrette institutioner udfra. Det er et af de steder hvor man kan se, at teksten eller diskursen i sig selv ikke er nok at se på. For selvom der logisk er mulighed for en uendelig mængde af "truede grupper", fordi der logisk set er uendeligt mange årsager til ethvert fænomen, så er det kun, når der samtidig er en brudflade, eller snitflade, mellem etablerede institutioner, at der kan opstå et såkaldt "udækket foranstaltningsbehov". I dette tilfælde opstår altså de misbrugstruede unge i gnidningerne mellem bl.a. ungdomspensioner og narkoinstitutioner.

Men unge som Peter og Linda har meget svært ved at se sig selv som en truet gruppe. Eller sagt på en anden måde, begrebet om de misbrugstruede unge kan passe ind i en abstrakt forebyggelsestanke, og også i institutionernes snitflader, men ikke særlig godt i de unges konkrete livssituationer.

Derimod, jo tættere vi kommer på de unges liv, og jo mere vi forstår de unge som de såkaldte "knowledgeable actors", der også selv laver konstruktioner, desto mere irrelevant forekommer konstruktionen "misbrugstruet ung". Med udgangspunkt i en anden konstruktion, i en anden praksis, organiseret diskursivt i en anden slags handlesammenhænge, kan vi diskutere Peter og Linda som nogle der lever et ungdomsliv. Det vil sige at vi kan fokusere særligt på, hvordan de selv skaber miljøer og kulturformer, og hvordan de udvikler deres handleevne i et spændingsfelt mellem marginalisering, selvbestemmelse, kvalificering og integration i samfundet. Hele denne tilgang - som jeg igen ville kunne støtte med en række teoretiske referencer - konkurrerer med konstruktionen af de unge som misbrugere eller som misbrugstruede. Og i forhold til unge som Peter og Linda er den nok bedre til at alliere sig med de unge selv. Det var noget i den retning, jeg selv gjorde, da jeg interviewede Peter og Linda i forbindelse med Projekt Gadebørns iscenesættelse af ungdomsproblematikker.

Selvhjælp

Denne alliance med de unge selv - altså deres bevidsthed om sig selv - bliver som nævnt før stadig vigtigere i disse år. Netop i ungdommen er der en række stærke faktorer, som støtter den moderne diskurs omkring selvrefleksion og selvbestemmelse. Det giver os mulighed for at se på spørgsmålet om den sociale konstruktion af stofmisbrug fra en anden vinkel end det sociale systems. En af de måder, det kommer til udtryk, er i brugerbevægelser og selvhjælpsorganisationer. Fra et bruger- eller selvhjælps-perspektiv er stofbrug og stofmisbrug ikke mindre problematiske sociale konstruktioner end set fra de professionelle. Det er ikke sådan, at man træder ud af institutionernes konstruktioner ud til en hverdag eller et dagligliv eller folket, eller noget andet som er den rene skinbarlige virkelighed. Bl.a. jo fordi folket og dets hverdagsliv først og fremmest er skabt af velfærdsstatslige institutioner. Men man kan alligevel godt træde ud i andre slags praksis, andre handlesammenhænge, hvor der er andre nødvendigheder og andre konstruktioner. Jeg har desværre ikke tid til at komme så meget ind på, hvordan man kan studere

selvhjælpsorganisationer som konkrete praktiske handlesammenhænge, men jeg kan lige antyde hvordan der skabes andre konstruktioner af stofbrug og misbrug.

Linda er et godt eksempel på, at i den selvbestaltede ung-til-ung-organisation stiller hele problemet om stofbrug på en anden måde end i narkosystemet. Hvis vi fokuserer alene på hendes hashrygning, kommer det til at ligne et misbrug i traditionel forstand. Men hvis vi sætter hende i sammenhæng med hashhovederne og deres politiske og kulturelle aktiviteter og selvforståelse, så ser det helt anderledes ud. Så er hashen en kulturel markør og en kemisk formidler af en selvopfattelse og en samværsform. På godt og ondt.

Peter er også et godt eksempel, men på en anden måde. Han er et eksempel på dem, det var for svært at hjælpe for en selvhjælpsorganisation, der hviler på en bredere ungdomskultur og lokalkultur, og søger at integrere stofbrug i disse kulturelle sammenhænge. Efter en tid med frustrerede forsøg på at hjælpe nogle af Vesterbromisbrugerne, herunder at få de etablerede narkoinstitutioner i tale, måtte Sjakket konkludere, at det var for svært. I stedet har man lavet kampagner under overskriften No Hope With Dope, hvor man har taget fat på det med stofmisbrug udefra. Det er typisk kærester, søstre og venner til folk, der har taget hårde stoffer, der er med i det. At håbet er ude for nogen kan åbenbart bruges til at mobilisere andre. Denne mobilisering forudsætter en konstruktion af misbrug af hårde stoffer som en voldsomt dæmonisk, ødelæggende kraft, som man i en meget direkte forstand står moralsk til regnskab for sit forhold til.

Det dæmoniske kendetegner også konstruktionen af misbruget i den sammenhæng, som man har overladt det egentlige selvhjælpsperspektiv til, nemlig *Narcotics Anonymous*. Her er det moralske perspektiv til en vis grad nedtonet af det sygdomsbegreb, som forklarer ethvert tilbagefald, og som organiserer medlemmerne i hver sit personlige forhold til en livshistorie og til *bogen*, de tolv trin.

På dette sted i historien kunne jeg godt fortsætte længe, for fortællingen om de sociale konstruktioner af misbrug i selvhjælpsorganiseringer er meget spændende. Men jeg tror det er bedre, at de historier bliver fortalt af nogle af de folk, der aktuelt udforsker disse sociale konstruktioner i forbindelse med evaluering af Minnesota-behandling i Danmark. Indtil de undersøgelser udkommer kan vi læse om et i Vibeke Steffens bog, som jeg omtalte før.

Evaluering

I stedet vil jeg runde mit lange - måske alt for lange - foredrag af med et par overvejelser om, hvorvidt den slags problemstillinger, som jeg har fortalt om her det sidste kvarters tid, og som bygger på en opfattelse af misbrug og andre fænomener som praktiske sociale konstruktioner - altså hvorvidt sådan noget overhovedet har en plads i en evalueringsforskning. Typisk opfattes evaluering jo som systematiske bestræbelser på at besvare spørgsmål, som rekvirenterne har formuleret, og som ligger fast. Eller hvis spørgsmålene er formuleret uklart eller ikke ligger helt fast, ja så vil mange evalueringsforskere mene, at man bør se at få dem afklaret og fastlagt i en fart, så man ved hvad man har med at gøre.

Spørger man til sociale konstruktioner, så interesserer man sig derimod for, hvordan spørgsmålene bliver til, bevæger sig, forlades, omdefineres osv. Hvis de derimod er fuldstændig stivnet i bestemte former og blevet *black boxes* for at bruge Latours udtryk,

altså urørlige og ubetvivlelige, så er de overhovedet ikke interessante i en social konstruktionistisk sammenhæng, medmindre man på en eller anden måde kan få lov til at røkke ved dem, at de-konstruere dem.

Evaluering udvikler objektiv viden og korrekte fremgangsmåder til ideelle aktører, der har veldefinerede målsætninger. En social konstruktionistisk udforskning vil derimod opfatte mål, middel, subjekt og objekt for enhver praksis som foranderlige og gensidigt afhængige.

Tilsyneladende kan man næppe forestille sig en større kontrast. Hvordan kan de to ting så overhovedet forenes?

For det første fordi evalueringsforskningen, ihvertfald i nogle udgaver, bevæger sig mod at kunne rumme en stadig større kompleksitet, at have med såkaldte vilde problemer at gøre, dvs. problemer der ikke har én optimal løsning fordi de er indvævet i etiske og politiske modsætninger, og ikke mindst at reflektere over opdragsgivernes og forskernes egne mål og midler. Hanne Krogstrups BIKVA-model er et udmærket eksempel på denne udvikling. Nu om dage lader det sig gøre at hæfte andre betydninger på ordet evaluering, end de traditionelle cost-benefit betragtninger.

For det andet er praksis selv indenfor en række sammenhænge i forandring på mere en selvbevidst måde, end det før har været tilfældet. Tidligere tiders universelle viden om lovmæssigheder og procedurer erstattes gradvist af en lokal vidensproduktion, som er forbundet med, at næsten alle elementer i praksis kan diskuteres. Det er det, man indimellem kalder for kvalitetsudvikling.

Hvis det lykkes for evalueringsforskningen at knytte sig til lokale kvalitetsudviklingsbestrebelse, så vil det i princippet også være muligt at stille spørgsmålstejn ved de sociale konstruktioner, som praksis er organiseret omkring. Mit eget, og Dorte Kousholt og Mette Christoffersens samarbejde med det omtalte KooMis-forum er et eksempel på, hvordan et temmelig vidtgående lokalt kvalitetsudviklingsprojekt kom i resonans med en måde at stille spørgsmål og arbejde med forbindelser mellem spørgsmål, som kan kaldes social konstruktionisme. Ihvertfald til en vis grad.

Jeg håber i det mindste, det resonnerede i en tilstrækkelig grad til, at I har kunnet se en vis forbindelse mellem de teoretiske diskussioner om social konstruktionisme og så den mere konkrete historie om KooMis Forum og Projekt Gadebørn.